

FRI-2G.403-1-LL-01

BULGARIANS' SENSE OF HUMOR EXPRESSED BY IRONICAL AND JOKEY PHRASEOLOGISMS¹

Assoc. Prof. Emilia Nedkova, PhD

Department of Bulgarian Language, Literature and Art,

University of Ruse "Angel Kanchev"

Tel.: 082 888 347

E-mail: enedkova@uni-ruse.bg

***Abstract:** In Bulgarian language there are many ironic and jokey phraseologisms (= phraseological unit = PhU), in which, along with their purely evaluative meaning, we find a smart expression of Bulgarians' sense of humor. This sense of humor is undoubtedly a reflection of Bulgarians' attitude to reality and originates mostly from their worldview. Therefore, in the context of this subject-matter, it is quite interesting to study the Bulgarians' sense of humor, understood through the prism of phraseology and as a reflection of Bulgarian national mentality.*

***Keywords:** Ironic and Jokey Phraseologisms, Bulgarian Language, humor.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Както е известно, фразеологията, осмисляна на границата между езика и културата, може да се разглежда като отражение на националния манталитет, който от своя страна свидетелства за вътрешната организация и диференциация на менталността. Според схващанията на различни изследователи менталността пък може да се дефинира най-общо като: „светогледа в категориите и нормите на родния език, които обединяват в себе си интелектуалните, духовните и волевите качества на националния характер в типичните му проявления“ (Маслова 2001:39).

В българския език присъстват множество иронични и шеговити фразеологизми (=фразеологични единици= ФЕ), покрай чисто оценъчното значение на които откриваме и сполучлива изява на чувството за хумор на българина. То е безспорно израз на неговото отношение към действителността и в значителна степен се корени в неговия светоглед. Следователно в контекста на тази проблематика е интересно изследването на чувството за хумор на българина, осмислено през призмата на фразеологията и като отражение на българската национална менталност.

За тази цел ще анализираме български ФЕ с иронична и шеговита стилистична маркираност, които насочват към това специфично качество на българина и в най-голяма степен дават представа за възприетите метафорични модели и ценностни ориентации в българския език. Тези ФЕ се възприемат най-често като израз на отрицателно отношение към обекта на номинацията, демонстрирано обаче по специфичен начин – със средствата на хумора и иронията, което повишава в значителна степен техния експресивен заряд.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1.Какво е характерно за иронията във фразеологията?

1.1. От една страна, като сложна семантична структура иронията може да се схваща като художествен троп, при който се използват думи и изрази, чието значение придобива противоположен смисъл, т. е. казаното се разбира с обратен знак (вж. Константинова:2014).

Например:

¹ Докладът е представен на конференция на Русенския университет на 28 октомври 2022 г. в секция Езикознание и литературознание с оригинално заглавие на български език: ЧУВСТВОТО ЗА ХУМОР НА БЪЛГАРИНА, ИЗРАЗЕНО ПОСРЕДСТВОМ ИРОНИЧНИ И ШЕГОВИТИ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ. Разработен е по научноизследователски проект: „Изследване на българския национален характер през призмата на хуманитаристиката и изкуството“, 22-ФПНО-01.

*бял като на тенджерата/тигана дъното`много черен`
бистър като боза`много мътен`
добре ми е като зет на къща`зле ми е` и др.*

При тези ФЕ ироничната отсянка се поражда поради наличието на определена парадоксалност в образа, тъй като е налице несъответствие между формата и съдържанието.

1.2. В други случаи обаче иронията при ФЕ възниква в резултат на противоречие между езиковата форма и комуникативната ситуация (пак там), т.е. като иронично се осмисля възникналото отношение към номинирания обект.

Например:

*вятър ме вее на бяла/сива кобила`несериозен, лекомислен съм`
водят ме на свети крепки диал.`пиян съм`
водим се като Хинко и Додьо диал.`неразделни` и др.*

2. Значителна част от ироничните ФЕ се отличават с характерна образна изразителност, което е свързано с техните стилистични функции (вж. Чизмаров 1982: 197-228). Плод на образното поетическо мислене на народа, те са образувани в резултат на изразителна образна употреба на някои от съставлящите ги компоненти или на сполучливо метафорично, метонимично или алегорично осмисляне на цялото словосъчетание.

Например метафорични са образите в следните ФЕ:

*кокоша жалост`неискрено съчувствие`
магарешки рай`затвор` и др.*

На базата на метонимията са изградени ФЕ:

боб и бобец`все едно и също`

брада сива, глава дива`за упорит, инат човек` и др.

Алегория пък се съдържа в диалектната ФЕ: *дръжете се да си плюя на ръцете`употребява се, когато някой постъпва глупаво`.*

Важна роля за образната изразителност на ироничните ФЕ има и сравнението като присъщо за конкретното мислене на народа.

Например:

*добре ми е като рак на въглени`не ми е добре, зле ми е`
богат като мишка в долап`беден`*

гледам като теле в железница/пред иконостас/пред шарена врата`гледам глупаво` и др.

Както е известно, сравненията най-добре характеризират образното мислене на народа словотворец. Тяхното предимство е, че с пестеливи изразни средства се достига по най-кратък път до образното изказване на мисълта, до желаната характеристика, като при това ярко се заявява определено емоционално отношение към обекта на номинацията (вж. Кювлиева – Мишайкова 1986), в случая – иронично. В устойчивите изрази се съдържат стереотипни образи (при ироничните ФЕ – предимно зооними), които почти винаги са национални и свидетелстват за характера на народния светоглед (Недкова 2011:40). Следователно националнокултурната специфика на тези ФЕ се свързва както с житейския опит и мъдростта на народа, така и с богатото асоциативно мислене и разнообразните възможности за изява на народното въображение и неподражаемо чувство за хумор.

Особено характерна е образността на ФЕ от преходен тип, най-често от вида на поговорките, които представляват изрази с алегорично – афористично значение. Тяхната образност, разбираана иносказателно, подпомага обрисуването на народния бит, психология, философия и т. н.

Например:

Замъчила се планината, та родила мишка`употр. се, когато от много усилия има малък резултат`

Още мечката в гората, кожата ѝ продават`употр. се, когато се прави нещо прибързано`

Бъкел отишъл, катуна дошъл`за глупав човек, който не се е променил` и др.

Образната мотивация при всички посочени иронични ФЕ зависи от определени народни модели, повечето от които са и културноспецифични. В резултат те притежават определено естетическо качество, с което се свързва употребата им в по-експресивна, динамична и изразителна реч. Значението им се открива най-вече в способността да представят и предметите, и явленията, и човешките преживявания, и по-абстрактните понятия по-образно, по-оригинално и същевременно в по-силно въздействаща форма, давайки израз на характерното чувство за хумор на българина.

3. Като ярко средство на хумора ироничните ФЕ се отличават и със своеобразна строежна изразителност, която очертава структурното им своеобразие.

Строежната изразителност, а следователно и експресивността на някои иронични ФЕ се подсилва със средствата на синтактичния паралелизъм, като се създава определена ритмичност.

Например:

до пладне Илия, от пладне Алия ‘все същия, недобър’
влиза патка, излиза гъска диал. ‘остава глупак’

Инверсията, когато е сполучливо намерена, също съдейства за открояване на строежната изразителност.

Например:

ангел небесен ‘обр. на добър, незлоблив човек’
брада сива, глава дива ‘за упорит човек’
глава царска, брада воденичарска/пъдарска ‘за хубав, но глупав човек’ и др.

При други ФЕ откриваме като строежни елементи римата или различни звукови ефекти, които им придават допълнителна експресивност.

Например:

взел съм клечка да бия мечка диал. ‘върша нещо неразумно’
брава на крава диал. ‘неуместна похвала’
бай Боен ходил у тях диал. ‘били се’ и др.

Понякога повишената емоционалност на ироничните ФЕ води до обособяването и на известни ограничения в тяхното синтактично използване, което от своя страна се свързва със структурното им своеобразие и строежна изразителност. Такива синтактични конструкции подсилват тяхното въздействие и дават възможност да се почувства по-ясно тяхната афективност.

Например:

- във възклицателни изречения:

Ела, хляб, да те изям! ‘казва се на този, който нищо не работи’
Дръжте се да си плюя на ръцете! диал. ‘казва се, когато някой постъпва глупаво’

- във въпросителни изречения:

Баба ти госпожица ли е? жарг. ‘на някой, който се опитва да шмекерува’

- във въпросително-възклицателни изречения:

Разбира ли ти свиня от кладенчева вода?! обикновено пренебр., но и ирон. ‘за прост, ограничен човек’.

Приемаме, че в отделни случаи стилистичната маркираност на словосъчетанието, независимо от стилистичната бележка, посочена в речниците, може да се схваща различно - съобразно контекста и комуникативната ситуация да варира от пренебрежителна, неодобрителна до иронична или шеговита. Така например ФЕ, които в речника са маркирани с бележка *шеговито*, могат да се употребяват в друга ситуация и в друг контекст с иронична стилистичната отсянка, както и обратно.

Например:

Който няма глава, има крака шег., но и ирон. ‘за човек, който забравя нещо и трябва да се върне, за да го вземе’.

Де отида, лельо, все ме бият шег., но и ирон. ‘за човек, който навсякъде прави пакости’
гледам като коза в календар шег., но и ирон. ‘гледам глупаво’ и др.

4. В някои случаи ироничните ФЕ могат да служат и като средство за стегнатост и изразителност на речта. Такива словосъчетания се отличават с елиптичната си форма, изразяваща имплицитно богато логическо съдържание.

Например:

голяма фирма, бедно положение ‘набеден богаташ’

брада сива, глава дива ‘за упорит, инат човек’ и др.

Посочените ФЕ имат значение най-вече със смисловата си кондензация и същевременно с богатото си съдържание. Те отразяват в синтезиран вид и интересна форма богатия и мъдър житейски опит на българина и са ярко свидетелство на оригиналното му чувство за хумор.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение могат да се направят следните изводи и обобщения:

1. В българския език присъстват значителен брой иронични и шеговити ФЕ, което свидетелства за виталното чувство за хумор на българина като устойчива черта на неговия национален характер.

2. Ироничните ФЕ се отличават с висока степен на експресивност, като конотацията при тях се проявява чрез категорична оценка – предимно отрицателна, граничеща с иронията.

3. Иронията при тези ФЕ се поражда както поради наличието на противоречие между езиковата им форма и съдържанието, така и между езиковата форма и комуникативната ситуация, в която се употребяват.

4. Анализираният ФЕ се отличават с характерна образна и строежна изразителност, които подсилват тяхното оценъчно значение и въздействие като специфично средство на хумора.

5. С оглед на комуникативната ситуация и контекста ироничните и шеговитите ФЕ могат да се употребяват равнозначно – иронично-шеговито и като проява на индивидуално отношение.

6. Посредством ироничните и шеговити ФЕ се постига сполучлива изява на чувството за хумор на българина като израз на неговото отношение към действителността, което в значителна степен се корени и в мирогледа му.

REFERENCES

Konstantinova 2014: Konstantinova, D. Irony in Phraseology. Ways of Creating Ironic Effect in Phraseology. E-journal LiterNet.02.03.2014, No 3/172. (**Оригинално заглавие:** Константинова 2014: Константинова, Д. Иронията във фразеологията. Начини за създаване на ироничен ефект във фразеологията. Ел. списание LiterNet.02.03.2014, №3/172).

Kyuvlieva-Mishaykova 1986 Kyuvlieva-Mishaykova, V. Phraseologisms in Bulgarian Language. Sofia, 1986. (**Оригинално заглавие:** Кювлиева – Мишайкова 1986: Кювлиева – Мишайкова, В. Фразеологизмите в българския език. София, 1986).

Maslova 2001: Maslova, V. N. Linguoculturology. Moscow, 2011. (**Оригинално заглавие:** Маслова 2001: Маслова, В. Н. Лингвокултурология. Москва, 2011).

Nedkova 2011: Nedkova, E. Phraseologisms as Cultural Signs. Ruse, 2011. (**Оригинално заглавие:** Недкова 2011: Недкова, Е. Фразеологизмите като знаци на културата. Русе, 2011.)

Chizmarov 1882: Chizmarov, D. Stylistics of Contemporary Bulgarian Literary Language. Sofia, 1882. (**Оригинално заглавие:** Чизмаров 1882: Чизмаров, Д. Стилистика на съвременния книжовен български език. София, 1882.)

EXCERPTED SOURCES:

New Dictionary of Phraseology. K. Nicheva. Sofia, 1993 (**Оригинално заглавие:** Нов фразеологичен речник. К. Ничева. София, 1993).

Dictionary of Phraseology in Bulgarian Language. K. Nicheva, S. Spasova-Mihaylova, K. Cholakova. Vol. I, II. Sofia, 1974/1975. (**Оригинално заглавие:** Фразеологичен речник на българския език. К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. Т. I, II. София, 1974/1975).